

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»

Кафедра українська мова і література

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Історична граматики української мови

підготовки здобувачів ступеня вищої
освіти _____ бакалавра _____

спеціальності 014 Середня освіта (українська мова і література)

спеціалізації _____

Слов'янськ – 2016

РОЗРОБЛЕНО ТА ВНЕСЕНО КАФЕДРОЮ української мови та літератури

УКЛАДАЧ ПРОГРАМИ:

Л. В. Сегін, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

В. А. Глущенко, доктор філологічних наук, професор кафедри ГСФ;
Н. М. Маторіна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри ГСФ.

Рекомендовано до впровадження
науково-методичною радою
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»

“10” травня 2016 р.
протокол № 3

Перший проректор _____

О. Г. Набока

ВСТУП

Навчальна програма дисципліни «Історична граматики української мови» складена відповідно до освітньої програми та навчального плану підготовки здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра за спеціальністю 014 Середня освіта (українська мова та література).

Предметом вивчення навчальної дисципліни є граматична структура української мови в її історичному розвитку, становлення української літературної мови, її еволюція від найдавніших часів до сучасності. Курс історичної граматики забезпечує наукове розуміння процесів становлення граматичної і звукової будови української мови, закономірностей її розвитку. У ньому простежується формування на основі граматичної структури діалектів індоєвропейської мови спільнослов'янської граматичної будови, а на базі окремих діалектів праслов'янської мови – граматичних особливостей давньої і сучасної української мови.

Міждисциплінарні зв'язки: старослов'янська мова, сучасна українська літературна мова, вступ до мовознавства, українська діалектологія тощо.

Програма навчальної дисципліни містить такі змістові модулі:

1. ЗВУКОВІ ЗМІНИ РАНЬОГО ПЕРІОДУ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ.
2. ФОНЕТИЧНА СИСТЕМА ДАВНЬОРУСЬКОЇ МОВИ В ПОСТІСТОРИЧНИЙ ПЕРІОД.
3. МОРФОЛОГІЧНА СИСТЕМА ДАВНЬОРУСЬКОЇ МОВИ.

1. Мета і завдання навчальної дисципліни

1.1. Мета вивчення навчальної дисципліни «Історична граматики української мови» є глибше зрозуміти закономірності розвитку сучасної української мови як феномену, що історично склався й розвивається та ускладнюється, вміти встановлювати в ньому причинно-наслідкові відношення, простежувати виконувані функції, зв'язки з історією народу.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Історична граматики української мови» є: засвоєння здобувачами теоретичних знань з історичної граматики української мови, що дасть змогу краще й повніше аналізувати факти та явища сучасної української мови; вироблення у здобувачів навичок історичного коментування та аналізу мовних фактів, умінь застосовувати набуті знання на практиці; розуміння мови і змісту давніх пам'яток, особливо тих, що вивчаються в школі; ознайомлення

здобувачів з дискусійними питаннями сучасної мовознавчої науки; підвищення культури усного та писемного мовлення здобувачів.

1.3. За результатами вивчення дисципліни у здобувачів повинні бути сформовані такі компетентності:

Загальні:

1. Соціокультурна компетентність:

– розуміти роль культури, науки в розвитку цивілізації, їх співвідношення і пов'язаних з ними сучасних соціальних і етичних проблем, цінності наукової раціональності та її історичних типів, знати структуру, форми й методи наукового пізнання, їхню еволюцію;

– знати форми й типи культур, основні культурно-історичні світові центри та регіони, закономірності їхнього функціонування й розвитку, знати історію культури України, її місце у світовій культурі і цивілізації;

– бути обізнаним у найважливіших галузях та етапах розвитку гуманітарного і соціально-економічного знання, основних наукових школах, напрямках, концепціях, джерелах гуманітарного знання і видах роботи з ними;

– уміти аналізувати в загальних рисах основні економічні події у своїй країні і за її межами, знаходити і використовувати інформацію, необхідну для орієнтування в основних поточних проблемах економіки;

– знати права і свободи людини й громадянина, уміти їх реалізувати в різних сферах життя, знати Конституцію України;

– мати уявлення про наукові, філософські й релігійні картини світу, сутність призначення та сенс життя людини, про різноманітність людського пізнання, співвідношення істини і помилки, безвір'я і віри, раціонального та ірраціонального в людській уяві, особливості функціонування знання в сучасному суспільстві, про естетичні цінності, їх значення у творчості та повсякденному житті, уміти орієнтуватися в них;

– сприймати й розуміти різні жанри мистецтва (художню літературу, живопис, музику).

2. Інформаційна компетентність:

– уміти користуватися сучасними інформаційними технологіями;

– вільно орієнтуватися в стрімкому потоці наукової інформації, вести особистий науковий пошук за допомогою різних інформаційних систем;

– уміти користуватися електронними носіями для ведення навчальної документації середньої та старшої школи;

– бути обізнаним та вміти вільно користуватися інформаційними системами: бібліотеками, каталогами, архівами, локальними та глобальними мережами для ефективного пошуку й структурування інформації.

3. Комунікативна компетентність:

- знаходити засоби виражати особисте ставлення учителя-гуманіста до культурно-естетичних проблем;
- уміти виражати й обґрунтовувати свою позицію з питань, які стосуються історичного минулого;
- сенситивність до можливостей адаптації матеріалу згідно з умовами загальноосвітніх навчальних закладів;
- уміння застосовувати різні методичні ситуації залежно від навчального контексту;
- уміти в практичній діяльності застосовувати знання етикету і дотримання етики ділового спілкування;
- вільно володіти українською мовою як державною і як мовою професійного та повсякденного спілкування з учнями;
- використовувати вербальні і позамовні засоби комунікації, техніки взаємодії в ситуаціях спілкування зі школярами, батьками, колегами, адміністрацією школи.

4. Здоров'язбережувальна компетентність:

- розуміти природу психіки, знати основні психологічні функції та їхні фізіологічні механізми, співвідношення природних і соціальних чинників у становленні психіки, розуміти значення волі й емоцій, потреб і мотивів;
- уміти дати психологічну характеристику особистості (її темпераменту, здібностей), інтерпретацію власного психічного стану, володіти найпростішими способами саморегуляції;
- розуміти співвідношення впливу спадковості і соціального середовища, ролі й значення національних і культурно-історичних чинників у навчанні і вихованні;
- упроваджувати в навчально-виховний процес здоров'язбережувальні освітні технології через усвідомлення ідей здоров'язбереження та здоров'яформування, розвивати в учнів активну мотивацію щодо необхідності дбайливого ставлення до власного здоров'я;
- здійснювати моніторинг показників індивідуального фізичного й психічного розвитку школяра, на основі знань про його вікові анатомо-фізіологічні особливості, теорію спадковості, фактори ризику прогнозувати можливі зміни здоров'я і проводити відповідні психолого-педагогічні чи коригувально-реабілітаційні заходи;
- попереджати виникнення небезпечних для здоров'я ситуацій, у разі потреби ліквідувати чи уникати їх наслідків;
- уміти надавати долікарську допомогу з різних видів уражень: травматичних, термічних, хімічних, радіаційних та ін.

5. Акмеологічна компетентність:

- застосовувати теоретичні знання й практичні навички для оволодіння основами теоретичних філологічних дисциплін;
- використовувати знання, уміння й навички, професійно профільовані знання в галузі філологічних наук;
- володіти способами самостійного опанування знань, уміти реалізувати отримані знання в професійній діяльності;
- розуміти зміст взаємозв'язків духовної, біологічної та соціальної основ у людині, ставлення людини до природи і протиріч, які виникли в сучасну епоху технічного розвитку й кризи існування людини в природі;
- мати уявлення про сутність свідомості, її взаємодії з підсвідомим, про роль свідомості і самосвідомості в поведінці, спілкуванні і діяльності людей, формуванні особистості;
- поєднувати практичну і професійно-педагогічну цілі з реалізацією виховної загальноосвітньої та розвивальної функцій;
- бути готовим реалізовувати набуту підготовку у своїй майбутній діяльності.

Спеціальні:

1. Психолого-педагогічна компетентність:

- усвідомлювати перспективні тенденції розвитку педагогічної науки, що ґрунтуються на кращих світових національних педагогічних здобутках минулого та сучасності.

2. Фундаментально-прикладна компетентність:

- уміти працювати з науковою літературою, визначати суть та характер нерозв'язних наукових проблем, пропонувати свої варіанти розв'язання, узагальнювати й класифікувати емпіричний матеріал;
- опанувати систему сучасних прагмалінгвістичних знань про структуру, закономірності та найважливіші аспекти мовної, зокрема й міжкультурної, комунікації.
- мати базову теоретичну та практичну підготовку з української мови та літератури.

3. Методична компетентність:

- володіти основними правилами оформлення ділової документації українською мовою;
- дотримуватись норм сучасної української літературної мови.

На вивчення навчальної дисципліни відведено 90 години / 3 кредити ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1

Звукові зміни раннього періоду східнослов'янських мов

1.1. Зміни в системі вокалізму спільнослов'янської мови (до VII ст.) та їх відбиття в сучасній українській мові.

Нейтралізація розрізнення короткої / довгий голосний звук. Зміна кількісного чергування голосних якісними. Зредуковані голосні. Носові голосні [О] та [Е]. Монофтонгізація дифтонгів.

1.2. Зміни в системі вокалізму східнослов'янської мови допам'яткового періоду (VII – X ст.) та їх відбиття в сучасній українській мові.

Втрата звука [Й] на початку слова перед [Е] і зміна [Е] на [О]. Заміна носових голосних О та Е в неносові. Розвиток повноголосся. Рефлекси [ОР], [ОЛ] на початку слова перед приголосними. Ранні рефлекси [h].

Змістовий модуль 2

Фонетична система давньоруської мови в постісторичний період

2.1. Зміни в системі давньоруської мови писемного періоду (X–XIII ст.) та їх відбиття в сучасній українській

Рефлекси зредукованих [Ъ], [Ь]. Напружені зредуковані [І], [ІІ], їх розвиток. Перебудова системи вокалізму у зв'язку із занепадом зредукованих. Історія зредукованих [ЪР], [ЪЛ], [ЬР], [ЬЛ] та [РЬ], [ЛЬ], [РЬ], [ЛЬ] між приголосними.

2.2. Зміни в системі давньоруської мови писемного періоду (X–XIII ст.) та їх відбиття в сучасній українській мові

Виникнення випадних та вставних [О], [Е]. Подовження голосних [О], [Е]. Рефлексація звука [h] в І. Походження фонемі <И>.

2.3. Зміни в системі давньоруської мови писемного періоду (X–XIII ст.) та їх відбиття в сучасній українській

Зміна [Е] на [О]. Втрата голосного [І] на початку слова. Розвиток подовжених голосних [О], [Е] у напрямі до [І]. Зміна [Е] в [А]. Зближення голосних [О], [У].

2.4. Зміни консонантизму спільнослов'янського періоду і відбиття їх в українській мові

Палаталізація приголосних у сполученні з наступним [Й]. Палаталізація [Г], [К], [Х] перед голосними переднього ряду. Друга перехідна палаталізація [Г], [К], [Х]. Третя палаталізація задньоязикових.

2.5. Зміни консонантизму спільнослов'янського періоду і відбиття їх в українській мові

Закон відкритого складу та фонетичні процеси, пов'язані з його дією. Розвиток протези. Перебудова системи приголосних.

2.6. Закон консонантизму давньоруської мови писемного періоду (XI–XII ст.) і формування фонетичної системи української мови

Наслідки занепаду зредукованих у системі голосних. Вплив занепаду зредукованих на систему приголосних давньоруської мови.

2.7. Фонетичні процеси, що відбулися після XIII ст.

Протетичні приголосні в українській мові. Ствердіння приголосних перед [А] з [Е]. Шиплячі приголосні. Звуки [Г], [З], [ДЗ], [Ф] в українській мові.

Змістовий модуль 3

Морфологічна система давньоруської мови

3.1. Історія формування іменникової словозміни

Перша відміна (іменники з основою на \bar{A} , $J\bar{A}$). Друга відміна (іменники з основою на \bar{O} , $J\bar{O}$). Третя відміна (іменники з основою на \bar{U}). Четверта відміна (іменники з основою на \bar{I}). П'ята відміна (іменники з основою на \bar{U} та приголосний). Словотвір іменників

3.2. Історія займенників

Словотвір особових займенників. Словотвір неособових займенників. Історія форм особових займенників. Історія форм предметно-особового займенника. Історія форм неособових займенників.

3.4. Історія прикметників

Словотвір прикметників давньоруської мови. Іменні прикметники. Членні (займенникові) прикметники давньоруської мови. Історія форм ступенів порівняння.

3.5. Історія числівників

Словотвір простих кількісних числівників. Словотвір складних та складених кількісних числівників. Словотвір порядкових, збірних і дробових числівників.

3.6. Дієслово

Інфінітив і супін. Основи і класи дієслів. Дієслівні форми. Історія форм теперішнього часу. Історія форм минулого часу. Історія форм майбутнього часу. Умовний спосіб дієслова. Наказовий спосіб дієслова. Дієприкметник і дієприслівник.

3.7. Прислівник.

Утворення прислівників від займенників. Утворення прислівників від прикметників. Відіменні прислівники. Віддієслівні прислівники.

3.8. Службові слова.

Прийменник. Сполучник. Частка.

3. Рекомендована література

1. Коваленко Н. Д. Історична граматики української мови. – К. : Медобори-2006, 2012. – 144 с.
2. Крижанівська О. І. Історія української мови (вступ, історична фонетика, граматики) : підручник. – К. : Академія, 2010. – 248 с.
3. Павленко Л. П. Історична граматики української мови : навчальний посібник. – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. – 208 с.

4. Шевельов Ю. Исторична фонологія української мови. – Харків : Акта, 2005. – 1100 с.

5. Бондар О. І. Исторична граматика української мови : навч. посіб. / О. І. Бондар, А. П. Романченко, Г. В. Сенік, О. О. Сікорська. – Одеса : ОНУ ім. І. Мечникова, 2013. – 171 с.

6. Лєснова В. В. Исторична граматика української мови : навч. посіб. / В. В. Лєснова, А. О. Нейрулін. – 2-е вид. – Луганськ : ДЗ ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2012. – 168 с.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: екзамен.

5. Засоби діагностики успішності навчання:

- усна відповідь;
- усна доповідь за темою;
- конспекти, тези науково-методичної літератури;
- індивідуальні завдання;
- тестування;
- підсумкове опитування студентів з тем змістових модулів тощо.

